

Оборонно-промисловий комплекс як драйвер національної економіки

Defense industry as a driver of the national economy

Надія Юрків^A

Corresponding author: д.е.н., професор, радник директора, e-mail: yurkiv_n@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4434-6698

Володимир Шемаєв^A

д.військ.н., професор, головний консультант відділу оборонно-промислової та військово-технічної політики центру безпекових досліджень, e-mail: v.olodymyr1961@ukr.net, ORCID: 0009-0003-2568-5587

Nadezhda Yurkiv^A

Corresponding author: Dr of Economics, Professor, Advisor to the Director e-mail: yurkiv_n@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4434-6698

Volodymyr Shemaev^A

Dr of Military Sciences, Professor, Chief Consultant of the Department of Military-Industrial and Military-Technical Policy of the Center for Security Research, e-mail: v.olodymyr1961@ukr.net, ORCID: 0009-0003-2568-5587

^A Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

^A National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

Received: December 6, 2023 | Revised: December 25, 2023 | Accepted: December 31, 2023

JEL Classification: D78, G24, H56, O51.

DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.9

Мета роботи: аналіз міжнародного досвіду розбудови військово-промислового комплексу через призму перетворення його на чинник економічного розвитку країни та нові можливості для українського ОПК.

Метод дослідження: аналіз, експертна оцінка.

Результати дослідження: Узагальнено досвід, підходи та погляди на взаємозалежність величини оборонних витрат і економічного зростання країн. Визначено особливості технологічного переозброєння сучасної армії.

Теоретична цінність дослідження: Визначено на системних засадах перелік та зміст специфічних чинників, що характеризують сильні та слабкі сторони діяльності українського ОПК, що проявилися в умовах військового протистояння України з РФ, а також можливості та проблеми для його розвитку.

Практична цінність дослідження: Ідентифіковано пріоритети та шляхи розвитку українського ОПК з точки зору його розгляду як драйвера економічного розвитку країни. Визначено необхідність симбіозу держави і приватного сектора у справі посилення вітчизняного ОПК, кратне збільшення державного оборонного замовлення з охопленням виробників державної та приватної форм власності, здійснення масштабних державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей військового призначення.

Цінність дослідження. Це дослідження показує напрями розвитку оборонно-промислового комплексу України на підставі експертного аналізу півторарічного військового супротиву України російському вторгненню.

Майбутні дослідження: Це дослідження відкриває шляхи для майбутніх досліджень щодо формування напрямів та механізмів розвитку ОПК України у взаємодії із міжнародними партнерами в сучасних умовах військового протистояння та в умовах післявоєнного відновлення.

Тип статті: теоретичний.

Purpose: Analysis of the international experience in the development of the military-industrial complex through the prism of its transformation into a factor of the country's economic development and new opportunities for the Ukrainian defense industry.

Method: analysis, expert assessment.

Findings: The experience, approaches and views on the interdependence of the amount of defense spending and the economic growth of countries are summarized. The features of technological re-equipment of the modern army are determined.

Theoretical implications: The list and content of specific factors characterizing the strengths and weaknesses of the Ukrainian defense industry, manifested in the context of the military confrontation between Ukraine and the Russian Federation, as well as the opportunities and problems of its development, are determined on a systematic basis.

Practical value of the study: The priorities and ways of development of the Ukrainian defense industry are determined from the point of view of its consideration as a driver of the country's economic development. The need for symbiosis of the state and the private sector in strengthening the domestic defense industry, a multiple increase in the state defense order covering manufacturers of state and private forms of ownership, the implementation of large-scale state investments in the creation of new military production facilities is substantiated.

Value. This study shows the directions of development of the military-industrial complex of Ukraine based on an expert analysis of a year and a half of Ukraine's military resistance to the Russian invasion

Future research: This study paves the way for future research on the formation of directions and mechanisms for the development of the military-industrial complex of Ukraine in cooperation with international partners in the context of post-war reconstruction.

Paper type: theoretical.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, оборонна промисловість, економічне зростання, оборонні витрати, переозброєння армії.

Key words: military-industrial complex, defense industry, economic growth, defense spending, rearmament of the army.

1. Вступ

Ключовою загрозою національній безпеці України з 2014 року була і залишається військова агресія російської федерації. В цих умовах зусилля сил оборони та безпеки України спрямовані на звільнення всіх окупованих українських територій. Це вимагає залучення усього наявного потенціалу вітчизняного ОПК для забезпечення українського війська необхідним озброєнням та військовою технікою. На сьогодні основним завданням вітчизняної оборонної промисловості є максимально швидке освоєння та нарощування виробництва першочергових товарів оборонного призначення а також забезпечення ремонту та відновлення озброєння та військової техніки, пошкодженої в результаті бойових дій. Поряд з цим, в середньостроковій перспективі, ОПК може бути драйвером розвитку національної економіки.

Зазначене потребує проведення експертно-аналітичних досліджень щодо вивчення півторарічного досвіду супротиву України агресору в контексті вироблення стратегічних напрямів воєнно-економічного забезпечення досягнення переваги України в сфері ОВТ з урахуванням успішного міжнародного досвіду щодо перетворення військово-промислового комплексу на чинник економічного розвитку країни.

2. Теоретичні основи дослідження

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких розглядаються проблеми визначення впливу оборонних витрат на економічне зростання країни засвідчив, що на сьогоднішній день ці питання активно висвітлюються, переважно, іноземними дослідниками, серед яких: Ando S., Benoit E., Hou N., Chen B., Shahbaz M., Afza, T., Shabbir, M. S., Huang C., Mintz A., Stevenson R. T. [1-3].

Вітчизняні науковці, зокрема, Горбулін В.П. [4-6] та фахівці ДК "Укроборонпром" / АТ "Українська оборонна промисловість", аналітики Інформаційно-консалтингової компанії Defense Express, експерти журналу "Оборонно-промисловий кур'єр" тощо, активно обговорюють проблеми вітчизняного ОПК від час війни [12-15].

Проте недостатньо вивченим залишається питання здійснення аналізу досвіду півторарічного спротиву України російській агресії в контексті визначення нових можливостей для розвитку українського ОПК як драйверу розвитку економіки.

3. Постановка проблеми

Метою статті є експертний аналіз міжнародного досвіду розбудови військово-промислового комплексу через призму перетворення його на чинник економічного розвитку країни та визначення нових можливостей для українського ОПК.

4. Результати

У міжнародному науковому середовищі існують суперечливі думки щодо взаємозалежності величини оборонних витрат із економічним зростанням країни. До позитивного їх впливу на економічне зростання відносять: забезпечення мирного середовища для інвестиційної та виробничої діяльності для внутрішніх та іноземних інвесторів; залучення ресурсів, зокрема населення, до науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності; одержання технічних навичок, навчальної підготовки тощо [1]. Інші науковці довели існування негативного впливу збільшення оборонних витрат на економіку: можливе витіснення приватних інвестицій, негативний платіжний баланс та знищення капіталу (фізичного та людського) [2]. Існують також дослідження, які доводять, що зв'язок між економічним зростанням та оборонними витратами мізерний [3].

Розглянемо досвід країн, які у відносно недалекому минулому опинилися в схожих з Україною умовах військової агресії і зуміли їй ефективно протистояти. Це, насамперед, Південна Корея, Ізраїль, Сінгапур, Азербайджан, які на тлі воєнних викликів почали активно розбудовувати власний військово-промисловий комплекс та зуміли перетворити його на чинник економічного розвитку країни.

Так, економіка Південної Кореї почала інтенсивно розвиватися в умовах військової загрози з боку КНДР. Нарощування військового потенціалу та пошук нових технологічних рішень дозволили Південній Кореї перетворитися у високорозвинену індустріальну країну. Саме там і тоді виникли та зайняли вагоме місце на світовому ринку такі промислові гіганти як Samsung, Hyundai та LG.

Ізраїль з перших днів існування був втягнутий в фактично безперервну війну, що триває й досі. Проте сьогодні Ізраїль лідирує по кількості інновацій у високотехнологічних галузях. Причому, міжнародні інвестори вклали і продовжують вкладати свій капітал у інноваційні розробки у воюючій державі – Ізраїлі.

Військова загроза з боку Малайзії також стала одним з вагомих стимулів "Сінгапурського економічного дива", коли рушієм сінгапурської економіки стала власна армія — її професійна підготовка, модифікація та модернізація, про що говорив його творець Лі Куан Ю.

Доречно згадати також Кремнієву (Силіконову) долину, стрімкий розвиток якої розпочався з утворення військових лабораторій. Зрештою інтернет, GPS та низка інших високоточних технологій, якими всі користуються щоденно, спочатку створювалися для військових цілей.

Отже, завдяки виконанню державних оборонних замовлень, створювалися нові виробничі потужності, формувалися потужні фінансові ресурси для стартового капіталу нових корпорацій, які в перспективі стали локомотивами економічного зростання. Власне потреби військово-промислового комплексу стимулювали стрімкий розвиток різних галузей національної економіки. Серед яких: металургія, хімічна промисловість, авіабудування, ядерна енергетика, космічні та медичні технології, супутниковий зв'язок, інтернет, цифровізація всіх процесів та інше. Тому історія перманентно доводить, що великі інноваційні прориви відбувалися саме в тих країнах, які знаходилися під військовою загрозою.

На думку В.П. Горбуліна, сьогодні практично у всіх державах з серйозним науково-технічним розвитком почався перегляд військово-космічних доктрин, оскільки сучасна війна – є іншою по суті. Крім безпілотних літальних апаратів з'явилися і роботизовані машини безпосередньо для ведення бою, які виходять на передній край, отримують всю інформацію про те, що відбувається, створюють поля захисту за рахунок радіолокаційних засобів. У одних є ударні комплекси, у інших вже є і комбіновані, що виконують розвідувальні та ударні функції [4].

Приклад війни між Азербайджаном і Вірменією свідчить, що чисельність армії і танків в сучасній війні вже не настільки важливі (оперативно-тактичні ударні безпілотники Bayraktar TB2, які Баку закупив в Анкари, дали змогу ЗС Азербайджану перемогти на полі бою). Аналогічним прикладом було використання ударних безпілотників у Сирії, де наприкінці лютого 2020 року їх застосування призвело до знищення протиповітряної оборони Сирії. Однозначно, стало зрозуміло: у світі новий технологічний стрибок. Тому глобальна доступність технологій, автоматизація, роботизація та використання штучного інтелекту мусять стати в основі сучасного переозброєння української армії.

Військова експертна думка доводить, що особливістю сучасних війн є необхідність чіткої ідентифікації ворога та пошуку його слабких місць, потреба визначити і сформулювати систему асиметричної протидії, створити так званий комбінований асиметричний щит, який буде включати можливості несилової протидії (проведення інформаційних, психологічних кібератак через ЗМІ та соціальні мережі, залучення до взаємодії громадянських інститутів та

громадських організацій тощо). Крім того, потрібно розвивати систему територіальної оборони, професійну армію, яка володіє високотехнологічною зброєю, використовувати парамілітарні війська та групи, приватні військові компанії та автономні диверсійно – розвідувальні структури, які будуть оснащені сучасним обладнанням та озброєнням.

Основою усієї системи оборони має стати технологічна перевага. Кардинально перетворити армію та ОПК потрібно через розвиток нових високоточних технологій та використання інновацій у високотехнологічних галузях. Впровадження нових технологій, штучного інтелекту, автономного управління та гіперзвукових систем дозволить забезпечити нашу майбутню безпеку. Це стане можливим лише при трансформації ОПК та законодавчим змінам щодо його фінансування, які нададуть можливість залучати приватний капітал, зокрема, створювати державно – приватні консорціуми [5-6].

Тому в сучасних умовах військової агресії російської федерації проти України, має бути зроблений максимальний акцент на розвиток її оборонно-промислового комплексу (ОПК), підтримку та суттєвий ріст боєздатності української армії, розробку та виробництво нових систем озброєння, нарощування військового потенціалу та пошук нових технологічних рішень.

Під час виступу на заході Ялтинської європейської стратегії у Києві, Прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив: "Почну з того про що ми вже неодноразово говорили – це розвиток нашого військово-промислового комплексу. Інвестиції у цю галузь зі сторони держави вже сьогодні можна оцінювати в десятки мільярдів гривень. У майбутньому безумовно – це сотні мільярдів гривень для того, щоб розвивати, відновлювати, фактично робити потужним наш military-tech" [7]. Україна вже інвестувала у вітчизняний військово-промисловий комплекс десятки мільярдів гривень. Аналізуючи статистичні показники, очевидно, що дохід компанії, яка працює виключно в оборонній сфері, у 2022 році склав 1,3 млрд дол. США (проти 0,8 млрд дол США у 2021 році, що демонструє 70% зростання).

Державний концерн "Укроборонпром" (нині АТ "Українська оборонна промисловість") піднявся на 65 місце в рейтингу оборонних компаній світу за версією видання Defense News. Позитивна динаміка розвитку ОПК у поточному році продовжується.

Пріоритетними напрямками розбудови ЗСУ, ефективна реалізація яких дозволить добитися кардинальних змін у сфері оборони і безпеки нашої країни, мають бути: створення Єдиної автоматизованої системи управління ЗСУ; розвиток сучасних систем радіоелектронної розвідки і радіоелектронної боротьби; розвиток державної системи ППО; розвиток високочастотних засобів ураження; розвиток без екіпажних платформ і ударної робототехніки.

Сьогодні в Україні вже є автоматизована система бойового управління силами і засобами авіації "Ореанда – ПС" і автоматизована система управління тактичною ланкою "Простір". Однак, для ефективного управління обороною країни, в якій, крім ЗСУ, беруть участь поліція, Нацгвардія, Держприкордонслужба, Державна служба з надзвичайних ситуацій, необхідно щоб вони всі були об'єднані єдиною системою управління.

Ще одним пріоритетом розбудови Збройних Сил України та ОПК є концентрація зусиль їх керівництва на вирішенні стратегічних завдань: виконання затвердженої програми ракетного озброєння, зокрема, переходу до льотних випробувань створеного КБ «Південне» оперативно-тактичного ракетного комплексу "Грім". Мова, в тому числі, йде про розширення дальності дії цього комплексу з проектних 280 до тисячі кілометрів, що безумовно посилить оборонний потенціал Збройних Сил України у військовому протистоянні.

З 2020 року пріоритетним завданням держави стала підтримка і забезпечення ефективної роботи Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України (Мінстратегпром), який створений 22 липня 2020 року Кабінетом Міністрів України [8]. Відповідно до Положення про Мінстратегпром [9], він став головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну промислову політику, державну військово-промислову політику, державну політику у сфері

державного оборонного замовлення, у сфері оборонно-промислового комплексу, у літакобудівній галузі та забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері космічної діяльності (далі — стратегічні галузі промисловості).

Нещодавно Мінстратегпромом прийнятий Наказ № 27 від 23.02.2023р. яким затверджено Критерії для визначення підприємств, установ і організацій у сфері оборонно-промислового комплексу, промисловості, літакобудівній галузі та у сфері космічної діяльності такими, що мають важливе значення для національної економіки [10]. Ці Критерії встановлюють умови, за наявності яких підприємства, установи і організації у сфері оборонно-промислового комплексу, промисловості, літакобудівній галузі та у сфері космічної діяльності (далі – підприємства) визначаються такими, що мають важливе значення для національної економіки, зокрема:

1) перебування підприємства у процесі виконання державного контракту (договору), укладеного ним з державним замовником у сфері оборони, або залучення підприємства на підставі договорів, зокрема зовнішньоекономічних договорів (контрактів), до виконання такого державного контракту (договору);

2) включення підприємства до електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів);

3) участь підприємства у реалізації завдань і заходів, передбачених державними цільовими програмами у літакобудівній галузі та у сфері космічної діяльності;

4) підприємство є виробником безпілотних літальних апаратів, безпілотних авіаційних комплексів та/або їх компонентів;

5) підприємство здійснює промислове виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, які використовуються підприємствами оборонно-промислового комплексу для виготовлення товарів оборонного призначення.

Крім того, Мінстратегпромом планується розроблення та подання на розгляд Уряду проекту постанови КМУ щодо створення галузевих науково-виробничих об'єднань (холдингових структур) за участю господарських товариств в оборонно-промисловому комплексі, а також низки законопроектів: "Про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки", "Про розвиток оборонно-промислового комплексу", "Про внесення змін до Закону України "Про державно-приватне партнерство", "Про внесення змін до Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності", "Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі з космосу", а також проекти рішень Уряду щодо схвалення Стратегії реформування оборонних закупівель на час дії воєнного стану та Стратегії космічної діяльності України [11]. Це дозволить удосконалити нормативно-правове регулювання діяльності, пов'язаної зі стимулюванням розвитку оборонно-промислового комплексу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, стимулюванням розвитку приватного сектору оборонно-промислового комплексу.

У 2023-му році потужності вітчизняного ОПК збільшилися в чотири рази проти 2022 року, а в 2024-му зростуть ще у шість разів. Проте обсяги виробництва є ще дуже далекими від потреб ЗСУ. Вітчизняний ОПК стикається з такими проблемами, як руйнування частини підприємств та їхніх виробничих ліній, вплив робочої сили внаслідок вимушеної еміграції та мобілізації, неповна готовність виробничої та ремонтної бази підприємств ОПК до відновлення пошкодженої техніки, необхідністю адаптації обладнання до випуску озброєнь систем НАТО.

5. Висновки

1. Симбіоз держави і приватного сектора у справі посилення вітчизняного ОПК, на сьогодні, виглядає оптимальним рішенням але не заперечує факту підвищення ролі держави в управлінні та контролі за використанням різних видів ресурсів і має спиратися на застосування комплексу економіко-управлінських важелів, домінуючим серед яких є державне оборонне замовлення. Необхідно кратне збільшення державного оборонного замовлення з охопленням виробників державної та приватної форм власності та впровадження державних цільових програм з фокусом на потребах ЗСУ. Це дало б змогу певною мірою задовольнити потреби ЗСУ в техніці та озброєннях за рахунок внутрішніх ресурсів. Крім того, це сприяло б пожвавленню національної економіки, розвитку нових бізнесів, генеруванню нових доходів і податкових надходжень до бюджету. Важливо максимально розміщувати державні замовлення на потужностях усередині країни.

2. Необхідним є також здійснення масштабних державних інвестицій у створення нових виробничих потужностей військового призначення, в т.ч. завдяки започаткуванню державою лізингових програм на створення/розширення виробничих потужностей ОПК. Лізингова програма мала б передбачати закупівлі та передачу в оренду державним підприємствам виробничого обладнання для пріоритетних виробництв і видів діяльності в межах національного ОПК.

3. Потрібно застосування державних стимулів/засобів державної підтримки для виробників військової продукції всіх форм власності. Система державних стимулів мала б націлюватися на переоснащення і розширення виробничої бази підприємств ОПК, використання додаткових потужностей, створених з нуля або за рахунок конверсії цивільного виробництва у військове, заснування спільних підприємств із країнами НАТО. Частина військових виробництв в Україні могла б мати форму державно-приватного партнерства.

4. Необхідним є відновлення інституту фінансового посередництва, розвиток фінансового сектора. Використання кредитно-позичкових ресурсів банківської системи могло б суттєво як прискорити розвиток ОПК, так і покращити бізнес-активність в економіці загалом [12]. Для цього потрібно: знизити ключову відсоткову ставку НБУ до порівнянної з поточною інфляцією рівня, обмежити вкладання коштів банків у депозитні сертифікати НБУ, запровадити інструменти цільового пільгового рефінансування банків, які реалізують пріоритетні кредитно-інвестиційні проекти (на кшталт TLTRO Європейського центробанку), відтермінувати запровадження (відновлення) більш жорстких вимог фінансового регулювання кредитної діяльності банків, зокрема вимог щодо надійності позичальника та якості предметів застави тощо.

6. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

7. Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Ando S. (2009). The impact of defense expenditure on economic growth: Panel data analysis based on the Feder Model. *International Journal of Economic Policy Studies*. Vol. 4(1). P. 141–154; Benoit E.

References

1. Ando S. (2009). The impact of defense expenditure on economic growth: Panel data analysis based on the Feder Model. *International Journal of Economic Policy Studies*. Vol. 4(1). P. 141–154; Benoit E.

- (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*. Vol. 26(2). P. 271–280.
2. Hou N., Chen B. (2014). Military spending and economic growth in an augmented solow model: A panel data investigation for OECD countries. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. Vol. 20(3). P.395–409; Shahbaz M., Afza, T., Shabbir, M. S. (2013). Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan. *Defence and Peace Economics* Vol. 24(2). P. 105–120.
 3. Huang C., Mintz A. (1990). Ridge regression analysis of the defence-growth tradeoff in the United States. *Defence Economics*. Vol. 2(1). P. 29–37. doi: 10.1080/10430719008404676; Mintz A., Stevenson, R. T. (1995). Defense expenditures, economic growth, and the "peace dividend": A longitudinal analysis of 103 countries. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 39(2). P. 283–305.
 4. Горбулін В. Нинішні форми війни поки не прийшли в голову жодному фантастові. «ФАКТИ», 18.11.2020. URL: <https://fakty.ua/361059-vladimir-gorbulin-nyneshnie-formy-voyny-poka-ne-prishli-v-golovu-ni-odnomu-fantastu>
 5. Горбулін В. Як перемогти Росію в війні майбутнього. 2020р. URL: <https://kniga.biz.ua/book-iak-peremogti-rosiiu-u-viini-maibutnogo-0036775.html>
 6. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Сім кроків. 24.11.2020р. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/gorbulin-jak-peremogti-rosiju-u-vijni-majbutnogo-sim-kroktiv-1528798.html>
 7. Всі кошти, які заробляє Україна, йдуть на оборону. URL : <https://yes-ukraine.org/ua/news/vsi-koshti-yaki-zaroblyaye-ukrayina-ydut-na-oboronu-shmigal?fbclid=IwAR30Uw5GHxpPPMJU>
 - (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*. Vol. 26(2). P. 271–280.
 2. Hou N., Chen B. (2014). Military spending and economic growth in an augmented solow model: A panel data investigation for OECD countries. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. Vol. 20(3). P.395–409; Shahbaz M., Afza, T., Shabbir, M. S. (2013). Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan. *Defence and Peace Economics* Vol. 24(2). P. 105–120.
 3. Huang C., Mintz A. (1990). Ridge regression analysis of the defence-growth tradeoff in the United States. *Defence Economics*. Vol. 2(1). P. 29–37. doi: 10.1080/10430719008404676; Mintz A., Stevenson, R. T. (1995). Defense expenditures, economic growth, and the "peace dividend": A longitudinal analysis of 103 countries. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 39(2). P. 283–305.
 4. Horbulin V. Nynishni formy viyny poky ne pryshly v holovu zhodnomu fantastovi // *Fakty*, 18.11.2020. Available from : <https://fakty.ua/361059-vladimir-gorbulin-nyneshnie-formy-voyny-poka-ne-prishli-v-golovu-ni-odnomu-fantastu>
 5. Horbulin V. Yak peremohty Rosiyu v viyni maybutn'oho. [How to defeat Russia in the war of the future] 2020р. Available from : <https://kniga.biz.ua/book-iak-peremogti-rosiiu-u-viini-maibutnogo-0036775.html>.
 6. Horbulin V. Yak peremohty Rosiyu u viyni maybutn'oho. Sim krokiv. 24.11.2020р.- Available from : <https://gordonua.com/ukr/publications/gorbulin-jak-peremogti-rosiju-u-vijni-majbutnogo-sim-kroktiv-1528798.html>
 7. Vystup D. Shmyhalya. Available from : <https://yes-ukraine.org/ua/news/vsi-koshti-yaki-zaroblyaye-ukrayina-ydut-na-oboronu-denis-shmigal?fbclid=IwAR30Uw5GHxpPPMJU>

- [dAJEqwQ1r6kZpZb6yA65ya4wOQYtqbaYSsvteSP5mw8](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-ministerstva-z-pitan-strategichnih-galuzej-promislovosti-t220720)).
8. Постанова КМУ № 624 від 22.07.2020р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-ministerstva-z-pitan-strategichnih-galuzej-promislovosti-t220720>
9. Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України (постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819 - URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-ministerstva-z-pitan-a819>
10. Про затвердження Критеріїв для визначення Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України підприємств, установ і організацій у сфері оборонно-промислового комплексу, промисловості, літакобудівній галузі та у сфері космічної діяльності такими, що мають важливе значення для національної економіки. (Наказ №27 від 23.02.2023р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0355-23#Text>
11. Сайт Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Данилишин Б., Богдан Т. Перехід до воєнної економіки. Чотири головні кроки, які має зробити Україна. Дзеркало тижня. 04 грудня, 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/per-ekhid-do-vojennoji-ekonomiki-chotiri-holovni-kroki-jaki-maje-zrobiti-ukrajina.html>
13. Гусев Ю. Як оборонна промисловість може стати драйвером післявоєнної економіки України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/30/690957/>
14. Успіх використання в Україні M142 HIMARS спричинив хвилю попиту та рішення США розпочати програму для Європи. Оборонно-промисловий кур'єр. 07.03.2023р. URL: <https://opk.com.ua/>
8. Postanova KМУ № 624 від 22.07.2020р. Available from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-ministerstva-z-pitan-strategichnih-galuzej-promislovosti-t220720>
9. Polozhennya pro Ministerstvo z pytan' stratehichnykh haluzey promyslovosti Ukrayiny (postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 7 veresnya 2020 r. № 819. Available from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-ministerstva-z-pitan-a819>
10. Pro zatverdzhennya Kryteriyiv dlya vyznachennya Ministerstvom z pytan' stratehichnykh haluzey promyslovosti Ukrayiny pidpryyemstv, ustanov i orhanizatsiy u sferi oboronno-promyslovoho kompleksu, promyslovosti, litakobudivniy haluzi ta u sferi kosmichnoyi diyal'nosti takymy, shcho mayut' vazhlyve znachennya dlya natsional'noyi ekonomiky. (Nakaz №27 vid 23.02.2023r.). Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0355-23#Text>
11. Sayt Ministerstva z pytan' stratehichnykh haluzey promyslovosti Ukrayiny. Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Danylyshyn B., Bohdan T. Perekhid do voyennoyi ekonomiky. Chotyry holovni kroky, yaki maye zrobyty Ukrayina. *Dzerkalo tyzhnya*. 04 hrudnya, 2023. Available from: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/per-ekhid-do-vojennoji-ekonomiki-chotiri-holovni-kroki-jaki-maje-zrobiti-ukrajina.html>
13. Husev YU. Yak oboronna promyslovist' mozhe staty drayverom pislyavoyennoyi ekonomiky Ukrayiny. [How the defense industry can become a driver of the post-war economy of Ukraine]. Available from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/30/690957/>. Retrieved 2022-08-30.
14. Uspikh vykorystannya v Ukrayini M142 HIMARS sprychynyv khvylyu popytu ta rishennya SSHA rozpochaty prohramu dlya

15. Від боєприпасів до БТРів: як рятувати українську "оборонку" під час війни. Defence Express. 14 травня 2022 р. URL: <https://defence-ua.com/minds and ideas/vid bojepripasiv do btriv jak rjatuvati ukrajinsku oboronku pid chas vijni-7351.html>
- Yevropy. [The success of Ukraine's use of the M142 HIMARS caused a wave of demand and the US decision to start a program for Europe]. Defense-industrial courier. Available from : <https://opk.com.ua/>. Retrieved 2023-03-07.
15. Vid boyeprypasiv do BTRiv: yak ryatuvaty ukrayins'ku "oboronku" pid chas viyny. [From ammunition to armored personnel carriers: how to save Ukrainian "defense" during the war]. Defence Express. Available from : <https://defence-ua.com/minds and ideas/vid bojepripasiv do btriv jak rjatuvati ukrajinsku oboronku pid chas vijni-7351.html>. Retrieved 2022 – 05-14.